

ARHITEKTURA DOMOV ZNANIH SLOVENCEV (IN SLOVENK)

Ob razstavi prof. dr. Žive Deu v Kostanjevici

Od julija do septembra 2013 je bila v Galeriji Božidar Jakac v Kostanjevici na Krki na ogled izjemno zanimiva razstava prof. dr. Žive Deu o arhitekturi domov znanih Slovencev in Slovenk. Avtorica jo je pripravila kot povzetek svojih dveh monografij z istim naslovom. Monografiji sta osredotočeni na umetnike in znanstvenike, predstavljeni primeri pa so bili izbrani s poudarkom na pomembnosti posameznikov, stopnji ohranjenosti ter podatkih o njihovih domovih in še zlasti na navezanost na določena območja ali kraje v slovenskem prostoru. Tako monografiji kot tudi skrbno oblikovani panoji so dvojezični (slovensko-angleško), njihova vsebina pa je nedvomno eden od zelo pomembnih načinov prikaza pomembnosti naše domovine svetu. Hkrati je to eden redkih primerov poglobljeno predstavljenih izjemnih primerov razumevanja pomena oblikovanja bivalnega okolja za način bivanja, za nastanek posebnosti arhitekture in krajine ter tudi za izvore najpomembnejših osebnosti.

Vsem, ki so si ogledali razstavo ali ki vzamejo v roke lepo opremljeni monografiji dr. Žive Deu o arhitekturi domov znanih Slovencev in Slovenk, se morda takoj postavi vprašanje, ali so res vse stavbe, ki so bile nekoč domovi pomembnih ljudi, tudi »arhitektura«. In v zvezi s tem tudi vprašanje, kaj sploh je arhitektura – ali je to res le po trenutni modi ali trendih oblikovan zunanji videz stavb, ali pa je to nekaj več, kar je povezano s človekom, prostorom, časom ... Izbrani domovi znanih Slovencev namreč brez izjeme potrjujejo, da je prav nemerljiva duhovna vrednost in ne le modno okrašena hiša tista, ki je in ki bo vedno soustvarjala pogoje za rojstvo in ustvarjalnost umetnika ali znanstvenika pa seveda tudi vsakega prebivalca. Zato je za predstavitev domov znanih osebnosti najbolj pomembna ugotovitev, da so »(...) stavbe najpomembnejši del oblikovanja človekovega bivalnega okolja (...), v katerem se izoblikuje človekov način razmišljanja, dela, odnosa do okolja – (saj) prav oblike prostora in stavb določajo kontinuiteto človekovega bivanja, ostajajo del našega jezika, misli in celo duhovnih meril (...),« kot to ugotavlja arhitekturna antropologija, stroka, ki danes raziskuje odnose med človekom in arhitekturo (prof. dr. Igor Toš).

Če bi torej umetnike pa tudi znanstvenike spoznavali ne le po delih, ampak tudi po njihovem izvoru in navezanosti na domove, bi verjetno marsikateri med njimi dosegel celo večjo odmevnost. V okolju pa, iz katerega so izšli in v katerega so se tudi vračali in pogosto tudi ustvarjali, bi nastala visoka raven spoštovanja do prostora in do kulturne dediščine, ki jo njihovi domovi pomenijo. Predstavljene stavbe tako prvič prikazujejo posebnosti slovenskega prostora, ki je tako izjemen prav zaradi svoje raznolikosti. To značilnost je avtorica vsaj deloma nadgradila iz ene svojih predhodnih knjig, *Stavbarstvo slovenskega podeželjca*, saj večji del opisanih domov pomembnih Slovenk in Slovencev sestavlja omenjeno pokrajinsko pestrost Slovenije. Vendar povsem enako velja tudi za vse tiste domove, ki so bili v mestih ali nekdanjih trgih, kjer se je vsako naselje oblikovalo kot poseben, drugačen prostor in ki je podobno kot kulturna krajina soustvarjal duhovna

merila bodočih umetnikov ali znanstvenikov. Predstavitev vsake stavbe v odnosu do značilnosti njenega okolja, od pokrajine do mestnega ambienta, je zato tista vrednota, ki šele resnično umešča posameznike v pravo razmerje do njihovih domov in okolja, iz katerega so izhajali ali v katerem so razpoznavni največ tistih posebnosti, ki so jih vsakega posebej izoblikovale.

Čeprav so z monografijama in razstavo domovi izbranih umetnikov in znanstvenikov prepoznani po svojem pojavu in lokaciji, pa je treba opozoriti še na njihovo dejansko stanje in s tem na njihovo vrednost v neposrednem okolju, na nepravilne posege in spremembe na stavbah, neustrezno vzdrževanje ali celo odstranitev pomembnih stavb. To naj bi bilo zelo močno opozorilo in hkrati napotilo vsem, ki so zadržani za ohranitev naše kulturne dediščine, pa tudi vsem, ki imajo ta del kulturne dediščine za pomembno vrednoto našega prostora tudi v prihodnosti – ne samo kot zgodovinski spomin, ampak kot del naše identitete. S tem povezan prostor, v katerem so črpali svoja ustvarjalna merila umetniki in drugi ustvarjalci, pa naj bi bil seveda neločljiva sestavina predstavljenih stavb.

Ob obletnicah znanih Slovenk in Slovencev se prireja različne slovesnosti, a se to, razen častnih izjem, vse preveč poredko zgodi na njihovih domovih. Če naj bi slovenski prostor prepoznali tudi po tem, kako so se prav zaradi posebnosti v oblikovanju bivalnega okolja in v njem vsakega doma posebej ustvarila izhodišča in pobude za tiste, ki so v kulturi in znanosti ustvarili največ, prinaša ta monografija odlično pomoč.

Pričakovati je, da bo monografija postala eden od vodnikov po naši kulturni dediščini. Obenem je to poseben, nov zemljevid Slovenije, na katerem niso označeni le vrelci bodočih umetnikov in ustvarjalcev ter znanstvenikov, ampak tudi napotek za nov, v bodočnost usmerjen odnos do ohranitve tako posameznih stavb kot tistih ambientov, iz katerih so nastajali visoki dosežki pomembnih Slovenk in Slovencev. Tako z dvojezično izdajo besedila kot z bogatim slikovnim gradivom pa bodo prišle pobude za take cilje gotovo tudi iz ostalega kulturnega sveta, kar je danes (žal ...) za domače bralce najbolj pomembno. In hkrati bo morda današnji čas vendarle dodal vse preozkemu vrednotenju arhitekture, ki je zoženo le na nekaj modnih oblikovalskih ali celo folklornih meril, tudi tisto, kar arhitektura v resnici in časovno neomejeno predstavlja kot duhovno, kulturno, časovno in prostorsko vrednoto.

Kostanjeviška razstava dr. Žive Deu, v kateri so poleg najpomembnejših slovenskih posebej izbrani zlasti primeri iz neposredne dolenjske regije, pa hkrati uvaja odličen način, kako naj bi se tudi v drugih okoljih po Sloveniji neposredno seznanjali s premalo poznano visoko kvalitetno dediščino. Obenem je tudi neposredno izhodišče za visoko kvalitetno strategijo prihodnjega razvoja prostora in ohranitve kulturne dediščine ter spodbuda tudi drugim strokam, da v podobnih razmerjih odkrivajo prave značilnosti in vrednote najpomembnejših ustvarjalcev kulture in znanosti v slovenskem prostoru.

* Prof. dr. Peter Fister, univ. dipl. inž. arh., Fakulteta za arhitekturo Univerze v Ljubljani, 1000 Ljubljana, Zoisova cesta 12, E-naslov: peter.fister@guest.arnes.si